

ке минуле, коли Сіроманець був молодим і сильним вовком, водив зграю і досконало володів бойовою вовчою стратегією і тактикою: “В ту пору він любив, як цвітуть будяки. Їх малинові голови під ластівками навпроти хмар нагадували вовкові рясну велику кров і він, засинаючи, медово позіхав” [1, 36].

Всюдисущий наратор повертається до минулого, посилаючись на необхідність викласти речі так, як вони відбувалися і “переживалися” в той момент. Так, анахронізм оповіді є анахронізмом всього життя вовка, минулого життя, коли він був сильним, нікого не боявся, зумів захистити себе і свою зграю. “Персонаж” Вінграновського мовби живе в кількох часових площинах з різними системами відліку, оскільки одна площина неповністю характеризує “героя”.

Наративні особливості художнього тексту (зокрема, повість “Сіроманець”), ще раз підкреслюють розповідну майстерність Вінграновського-прозаїка.

М.Вінграновський у своїй прозі часто використовує 3-особову манеру викладу і видобуває з неї найрізноманітніші можливості. Ця викладова форма у творчій практиці письменника постає перед читачем у сукупності цілого ряду тенденцій, процесів, напрямків. Та все ж найпомітнішою (як це ми намагалися показати на прикладі аналізу повісті “Сіроманець”) є нарація, що характеризується ілюзією самовикладу твору: розповідач немовби ховається за зображеним світом, намагаючись сугерувати “об’єктивний” характер фабули. Такий виклад тяжіє до техніки showing: він не стільки розповідає, скільки показує, демонструє, зображує. І це є ознакою індивідуальної творчої особистості самого М.Вінграновського.

Література:

1. Вінграновський М. Кінь на вечірній зорі. Повісті. – К.: Веселка, 1987. – 197 с.
2. Дзюба І. Історичний міф Миколи Вінграновського. Передмова до роману “Северин Наливайко”. – К.: Веселка, 1996. – 366 с.
3. Женетт Ж. Фигуры. Работы по поэтике. Том II. – М.: Издательство им. Сабашниковых, 1972. – 469 с.
4. Легкий М. Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка. – Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01. – українська література. – Львів: Львівський державний університет ім. І. Франка, 1997. – 182 с.
5. Шмид Д. Нарратология. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 311 с.

Ярослав КОЗАЧОК (Київ, Україна)

НАЦІЄТВОРЧИЙ ХАРАКТЕР ПРОЗОВИХ ТЕКСТІВ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА

Прозові твори Миколи Івановича Костомарова, які за обсягом складають головну частину спадщини, багатоманітні тематикою і жанрами. Це своєрідна мала художня енциклопедія історії українського народу, його суспільних і морально-етичних норм співжиття. Проза Костомарова в своєму основному текстовому масиві написана російською мовою, що спричинило значно меншу до неї увагу критики в умовах ідейно-теоретичної та

естетичної регламентованості критеріїв оцінки мистецьких явищ, літератури насамперед.

Проблема даної розвідки – дослідження української тотожності частини прозового російськомовного тексту Костомарова в дискурсі його національної ідентичності, вираженої світоглядними засадами автора, характером і особливостями наратора як організатора текстового простору, художніми засобами передачі його позиції: вибором подієвого матеріалу, сюжетних ситуацій, організацією тексту, засобів естетичної художньої самоідентифікації та типізації героїв. Ілюстрацією теоретичних спостережень частково служить текст повісті М. Костомарова "Чернігівка" [8].

Аналіз досліджень і публікацій дозволяє судити, що художня проза М. Костомарова ще перебуває поза увагою критики. Загалом Костомаров-історик, учений більше досліджений, ніж Костомаров-письменник. Зазначимо: останнім часом спостерігається посиленна увага до його спадщини північного сусіда, де твори письменника розглядаються в дискурсі російської культурології, ідентифікуються як невід'ємна частина її літературного тексту.

Про Костомарова-вченого писали М.Грушевський, В.Антонович, О.Дорошкевич, М.Драгоманов; з росіян – М.Чернишевський, М.Піпін, В.Соловйов, М.Погодін; з сучасних дослідників – Ю.Пінчук, В.Смолій, А.Міхненко, А.Аббасов, О.Ясь. Ю.Пінчуку належить фундаментальна праця "Микола Іванович Костомаров" [12]. Він – упорядник "Енциклопедії життя і творчості М.І.Костомарова" [7]. Можна, отже, говорити про засновану Ю.Пінчуком наукову школу дослідження спадщини Костомарова-історика.

Як письменник, Костомаров згаданий у підручниках з історії літератури, переважно в контексті поезики українського романтизму, також у працях О.Огоновського, С.Єфремова, В.Коряка, М.Бернштейна, Л.Білецького; в новітні часи – Ю.Луцького, В.Яременка, М.Бородіна, Т.Комаринця, В.Смілянської, В.Шевчука, Г.Сивокона, М.Яценка, О.Сліпушко та ін.

Художня спадщина письменника лежить в одній площині з науковою, має спільну націєтворчу та естетичну парадигму. Історичні постаті і ситуації актуалізуються в художніх текстах у широкому подієвім, ситуативним дискурсі, з виразно окресленою позицією автора-наратора. Однак спеціальних літературознавчих та критичних досліджень у цій галузі нема. Згадується письменник переважно "в обіймі" поетів-романтиків харківської школи в естетичній площині і рамках українського романтизму.

Прозова спадщина досліджена особливо недостатньо, оскільки більшість текстів написано російською мовою. В умовах детермінованого ідейно-естетичного простору щодо цього масиву української прози не було чітких критеріїв оцінки, критика уникала своєрідної "примарної зони", яка є однак вагомою часткою вітчизняної культурології.

Своєрідністю белетристики, публіцистики та історичних студій Костомарова є невіддільне поєднання художнього і наукового начал. Повнота сприймання його прозових текстів можлива тільки в єдності наукового і художнього доробку. Характеризуючи творчість письменника, М.Грушевський писав, що "треба з повною увагою і вдумливістю поставитися перед 45-літньою діяльністю сього історика-народника, сього антиквара-побутовця, аби під покровом ріжних дивацтв і старомодностей придивитись тому могутньому революційному живчикові, що бив у тій праці" [5, У].

О.Барвінський підкреслював нев'яучу життєздатність і художню красу прози Костомарова, її багатство: "... твори Костомарова сяють немеркнучим сявом. Його писання зберегли доси повну плястику красок і в історичній творчості вибивають ся все таки на перворядне місце своїм мистецтвом та визначають ся питомою йому сьвіжістю історичної прози і високою культурою слова" [2, 3]. В.Шевчук говорить про читабель-

ність та інтелектуальність прози Костомарова, її основоположний характер у творенні інтелектуальної літератури: "...це не був паросток, який занидів у нашій культурі, - це був початок цілого своєрідного культурного явища" [14, 268].

Метою і завданням статті є означення націєтворчого характеру прози Костомарова органічної частини метатексту вітчизняної художньої літератури шляхом аналізу сюжетно-подієвого дискурсу його творів, дослідження ролі в цих текстах автора як наратора і творця цілісної національної ідейно-естетичної парадигми. Спостереження за специфікою творення ситуацій, подій, фактів, типів, ілюстрація особливостей прози текстовою тканиною повісті "Чернігівка": з'ясування сюжетного простору та фабульної структури, генерування міжетнічної морально-етичної парадигми, трактування і оцінки поведінки героїв тощо. Метою ставиться також з'ясування суспільного-естетичного контексту повісті, її місця в творчості Костомарова та ролі в становленні вітчизняної художньої прози.

Результатом дослідження постає Микола Костомаров як виразник націєтворчої ідеї, один із творців модусу національної ідентичності в широкому спектрі науково-полемічної, публіцистичної та художньої творчості. Він – один із найпотужніших творців національного прозового інтелектуального метатексту. Наративний спектр його творчості представлений багатством сюжетів, широкою амплітудою тем, жанровим розмаїттям. Історичні, історико-біографічні, історико- побутові, адаптовані з народних сюжетів, містичні фабули часто з елементами ірраціонального, фантастичного творять оригінальний, цікавий і захоплюючий подієвий простір, завжди точно означений у хронотопі, українському за духом, сутністю, незалежно від етнічних і часових реалій, наповнений конкретикою фактів, переданих у достовірних і точних деталях.

Жанри прозового тексту Костомарова представлені науковими статтями, в яких присутні елементи художнього тексту, полемічною публіцистикою, історико-біографічними повістями, нарисами, статтями, оповіданнями, побутовими та історичними картинками, хроніками, сценами з життя українського і російського суспільства в широкій часовій і дієвій, жанрово-естетичній амплітуді. Він розробляє, для прикладу, жанр антиутопії з усіма властивими йому ознаками задовго до зародження його в європейській літературі ("Скотской бунт") [8].

Спосіб і характер зображення подій у прозових текстах Костомарова свідчить про те, що він виступає не як абстрактний, а як імпліцитний наратор, за теорією М.Шміда, компетентний і цілеспрямований у "доборі елементів, фабули, поєднанні їх один з одним для творення конкретної історії, їх оцінці та означенні" [15, 76]. Прямого втручання у вигляді авторських відступів, роздумів у текстах не зустрічаємо, але непрямі ознаки присутності наратора виражаються в стилі розповіді, характері оповіді, де позиція автора і його оцінки за зовні стриманим виразом виражені чітко, яскраво і неоднозначно.

Письменник широко використовує досконале знання конкретики кожної епохи, фактів з життя славетних історичних осіб, національних героїв українського народу. Причинами його уваги до тої чи іншої постаті, історичної події завжди служить їх роль у долі українського народу, він інтерполює проблеми історичних творів у свою сучасність, оцінює у цьому дискурсі їх значення, простежує наслідки в далекій перспективі.

Загальновідомо, що прозовий текст з його тематичним обширом, багатством життєвих колізій, розмаїттям характерів найбільшою мірою передає ідею того чи іншого покоління. Розвиток художньої прози є вагомим чинником визрівання національної культури. Творчості Миколи Костомарова в цьому процесі належить одне з чільних місць. Митець і вчений, він надзвичайно правдивий у змалюванні життя і діяльності, характерів реальних історичних осіб та типів для певної доби персонажів на тлі кон-

кретних суспільних обставин, в оцінці наслідків історичних подій, вчинків героїв, у розумінні перспектив.

В об'єктиві уваги письменника – широкий спектр життя всіх суспільних верств народу протягом різних історичних періодів. Особливий інтерес виявляє Костомаров до Давньої Русі, де закладався і формувався характер і тип демократичного державного народовладдя, до епохи Богдана Хмельницького, коли на цій традиції постала козацька держава, до XVII-XVIII століття, коли остаточно формувалися міжетнічні, політичні, релігійні, громадянські стосунки суспільного конгломерату, котрий формувався на теренах новітньої імперії, створюваної енергією Петра I та її перспективними впливами. Саме на цей період припадає початок особливо жорстокої нівеляції українства, його національної самобутності. Тут черпає письменник матеріал для його оборони. Естетичним виразом такої оборони постає серед іншого порівняння життя, побуту, суспільного оточення українців з іншими народами, зокрема, росіянами. У цьому вияв національного характеру його белетристичних та публіцистичних писань, вклад у розвиток цієї сфери української культурології.

Життя кожної верстви – від імператорських живо написаних біографій до побуту холопів – письменник зображає яскраво, психологічно тонко і достовірно, естетично виразно, в конкретиці історичних фактів та суспільних деталей. При цьому автор дуже уважний і скрупульозний в означенні жанру того чи іншого твору, в дотриманні відповідності означуваного ним жанру та фабули і композиційної структури твору та його тексту в цілому.

В основі більшої частини белетристики Костомарова лежить детальний і багатий на події історичний фактаж, який достовірно відтворює не тільки реалії, але й дух епохи. На це письменник звертає особливу увагу. Тексти прозових творів Костомарова мають життєвою основою події як української, так і російської історії. Важливе значення має те, що у виборі подій, ситуацій, їх розвитку в характерах і діях персонажів наратор є активним імпліцитним учасником, знаходить можливість порівняння ситуативних та морально-етичних дискурсів: українське – неукраїнське з яскравою і постійною перевагою першого.

Щодо його прозової творчості найповніше може бути достосоване означення тексту М.Бахтінін: "Кожен текст (як висловлювання) є чимось індивідуальним, єдиним і неповторним, і в цьому весь смисл його (замисел, заради чого він створений). Це те в ньому, що має стосунок до істини, правди, добра, краси, історії" [2, 475].

У світлі нової теорії саме присутність автора не тільки як розповідача, а й як ініціатора творчого задуму, ситуацій, інспіратору ідей, розвитку фабули, робить прозові твори не "вмістилищем" вкладеного в них змісту, а генератором. Суть процесу генерації – у взаємодії автора з наратором, сув'язь їх обох із усім, що має стосунок до добра і краси як рушійного начала мети і дії. "Текст цього типу завжди багатший від будь-якої мови", - вважає Юрій Лотман [11, 433].

Відбір життєвих реалій, побутових елементів, ситуацій, осіб, їх властивостей і характеру дій належить нараторові і відбиває його внутрішню сутність. Костомаров, єдиний як митець, людина і оповідач, постійно присутній у своїх текстах. Розглядаючи його прозу в тогочасному суспільному та естетичному контексті, можна дійти висновку щодо мети творчої діяльності: він в українській ідеї, у культурі в найширшому діапазоні, глорифікуючи етнопсихологію українства, намагався заповнити лакуни, породжені обставинами імперського гніту. В цьому теж ознака націєтворчості його Тексту.

Прозові тексти Миколи Костомарова є типовими зразками цього жанру. Їм властива "взаємодія різних мовних планів як джерело художньої енергії: мови автора, оповідача,

персонажів. У взаємному відзеркаленні цих мовних планів здійснюється осмислення зображуваного" [10, 575]. Їх художньо-словесна картина прозора, повно і безпосередньо відтворює життєву реальність. Постійно відчутна в них образна сила митця, згармонійована точність і ясність усіх текстових структур і мовних планів.

Національний характер прози в текстах Костомарова увиразнюється наскрізною присутністю традиції слов'янських культур, де центром виступає тріада: людина – суспільство – історія. Згідно з типологією В.Шміда, він антропогенний наратор. При всьому багатстві історичних реалій і подій у його текстах центром оповіді завжди постає людина. Внутрішній світ людини є постійним об'єктом прози Костомарова. Вагомість подій при цьому визначається їх наслідками не загалом для персонажа, а для особи як носія національних ознак. Цим письменник створив загальну культурну парадигму літератури ХІХ століття з її етичною формулою "тексту як моральної відповідальності" (Бахтін), органічно вписував у неї національний компонент. Ця парадигма, зауважимо, визначала і до певної міри визначає сьогодні ідеологію і вектори філософії національно свідомої інтелігенції.

Крім того, такий характер текстів з їх тематичним, сюжетним обширом і способом мислення формувала основи бурхливого розвитку інтелектуальної думки на поч. ХХ ст. що вплинула на всі сфери культурного життя. У цьому новаторський характер прозового тексту Миколи Костомарова.

Моральна відповідальність автора як творця тексту в прозі Костомарова мала свої особливості. Головні з них визначаються його особистістю, сформованою впливами європейської гуманістичної думки і новітнього національного відродження кінця ХУІІІ – початку ХХ ст. Він, без сумніву, був знайомий із фундаментальними працями Вольтера ("Досвід про вдачу і дух народів"), Гегеля ("Начерк історичної картини прогресу людського розуму"), іншими поглядами великих європейських мислителів.

Згідно з тогочасною передовою культурософією, впливи якої відчутні до сьогодні, розмаїття світових культур є тільки етапами становлення єдиного світового Еталону культури. Саме він, цей загальний Еталон, створює сукупність "передових культур", до якої прагнуть тягнутися "відсталі", "неповноцінні", щоб наздогнати її, розчинитися і нівелюватися в ній.

У розумінні такому і такій перспективі мав би відбутися занепад інформативності тексту прози Костомарова, змістова і естетична градація, втрата актуальності. Надто коли взяти під увагу, що розвиток прози Костомарова відбувався в континуумі російської культури, мовою якої послуговувався автор. У даному випадку бачимо, що нівелювання не відбулося. Відсутність нівелювання (за Ю.Шерехом) – це свідчення самодостатності і сили творчого естетичного начала письменника.

Як про окрему проблему, можна було б говорити про явища, коли поневолена, розвинена менше культура чинила зворотний вплив. Один із аспектів – величезна кількість українських авторів у текстовому та інших культурологічних просторах Росії. Побіжно зауважимо, що дотеперішня теорія літератури, зокрема й теорія тексту, нараторологія, розвивалися на ілюстраціях зразків європейської і виключно російської класичної літератури (Достоевський, Толстой, Чехов та ін.). Українська література, вважалося, належала саме до "відсталих", "неповноцінних", які мали б знівелюватися.

Феномен прози Костомарова в тому, що, знаючи Вольтера, Руссо, будучи знайомим із європейськими прогресивними вченнями, він зберіг національні ознаки метатексту своїх прозових писань і витворив на тій основі свій національний дискурс, на який не вплинули жодні, навіть дуже важкі деструктивно, умови.

Варність особливу мають твори Костомарова тому, що письменник у тогочасних обставинах становлення української літератури, в умовах політичної, суспільної і національної дискримінації, маючи в ґрунті загальнолюдські філософії європейські, розвиваючись одночасно на ситуаціях і характерах, подіях української і російської дійсності, в російськомовному естетичному дискурсі, створив і зберіг національну самоідентичність тексту.

Мову, очевидно, слід вести про опірність інтелектуальної системи, закоріненій в міцну національну традицію, іманентне відчуття її головних складових. Причину цього явища можна шукати у тому, що в основі філософії наукової і художньої творчості Костомарова лежить світогляд народу з його цільністю світоспоглядання і сприймання. Від цього такими ознаками наділені й тексти його прозових творів. Ніде і ні в якому розвитку і триванні метатексту своєї прози він не сходить із наскрізної ідейно-естетичної магістралі, не зраджує його головних ознак, що характеризуються єдністю з світоглядом українського народу як самобутнього етносу з моральними і суспільними гуманними традиціями, демократичною генетикою традиціями суспільного співжиття. Саме тому, ще раз підкреслимо, в своєму дискурсі текст прози Костомарова є явищем загальнонаціональним.

Все в ньому визначається авторською пристрасною, зацікавленістю, енергією. Всі пласти творчої свідомості автора вирізняються не тільки національною заангажованістю, а й постійною присутністю і навіть доміантою християнських засад, глибоко пов'язаних із міфологічною та морально-етичною традиціями українського народу, естетикою його словесної культури, повагою і любов'ю до неї.

Його тексти не є "пасивним вмістилищем" (Лотман) вкладеного в них змісту, а генераторами певної ясно означеної ідеї. Суть процесу генерації, вважає Ю. Лотман, – у взаємодії наратора і всього, що складає текст твору. "Текст цього типу завжди багатший від будь-якої мови" [11, 433].

У цьому світлі також постає націєтворча роль текстів митця. Згідно з твердженням Ю.Лотмана, "у загальній системі культури тексти виконують принаймні дві основні функції: адекватну передачу значень і народження нових смислів" [10, 431]. Генеруюча функція прози письменника полягає в творенні нових смислів, важливих суспільних і моральних цінностей. Вони не є "пасивною ланкою передачі константної інформації між входом (відправник) і виходом (сприймач)" [11, 434]. Націєтворча функція прозових творів Костомарова важлива: вона забезпечує загальну пам'ять колективу, перетворює його із безладної юрби в "Une persone morale" (Руссо).

Такий підхід розв'язує проблему дослідження багатоаспектності наукової творчої спадщини Костомарова в єдиному дискурсі, творення на основі його текстів єдиної сув'язі великого Тексту, куди входять також історичні праці.

На думку Лотмана, сформовану М.Зубрицькою у вступі до його праці "Текст у тексті" [1, 426], "наукові дослідження – це не тільки інструмент вивчення культури, але водночас її складова частина. Наукові тексти, які є метатекстами культури, водночас можна розглядати і як спробу пізнати культуру, і як факт її життя" [11, 429].

Зауважимо, що ідейно-естетична єдність наукових та художніх текстів Костомарова давно відзначена дослідниками. Як зазначає В.Шевчук, "...історичні монографії його читаються з величезним інтересом, бо написані не тільки вченим, а й письменником. Які далекі вони від сухого, нецікавого академічного викладу, скільки в них закладено щиро-го почуття і яким граційним стилем вони написані!" [14, 268].

Текстам прозових творів Костомарова властивий не тільки багатий наративний та ідеологічно-функціональний дискурс. Їх естетична непроминальна вартість – у вільній

трі інтелекту, логічному багатоаспектному зміщенні структурних площин сюжету, інших новаторських індивідуально-естетичних засобах його творення, характерних для жанру високої прози. Художньо-словесна картина текстів прозора, відтворює певну життєву реальність безпосередньо. У ній постійно відчутна образна сила митця, естетично згармонійована точність і ясність думки наратора. Для них властива одна з головних жанрових ознак естетично виразної прози: "Взаємодія різних мовних планів як джерело художньої енергії: мови автора, оповідача, персонажів. Через взаємовіддзеркалення всіх планів здійснюється осмислення і віддзеркалення зображуваного" [10, 575].

Реконструкція будь-якого з текстів письменника явить усі ознаки загального дискурсу, з'ясовані вище, як зв'язок із схемою, і демонструє віднесеність до одного рівня та єдиного тексту. Це свідчить, що в художній свідомості Костомарова наявне існування певного стійкого тексту. Творячи прозу російською мовою, він зберіг цей дискурс.

Розкриємо це на одному з найкращих творів Костомарова – повісті "Чернігівка" [9]. Написано її 1881 року зрілим автором, із сформованим світоглядом та власною естетичною системою. Як і в більшості творів, автор будує фабулу повісті на історично-побутовій конкретиці. Всі герої повісті не тільки мають прототипів, але самі є справжніми учасниками реальних подій. Такий спосіб естетичної організації тексту є складним, новаторським для того часу, оскільки проза реалій інспірує потребу особливих зусиль наратора, особливого емоційного стану введення факту в художній вимисел, творення для тексту особливого естетичного дискурсу і простору.

Фабулу для повісті "Чернігівка" автор знайшов, розслідуючи архіви судових документів так званого "Думного приказу" того часу. Натрапив він на справді детективний і дуже трагічний сюжет, який глибоко зворушив його. Повість, отже, відзначається надзвичайно яскравою життєвою правдивістю, Записи вразили Костомарова, доля героїні зворушила беззахисністю, але й моральною гідністю. Автор типізував задокументовані події, як яскравий факт суспільного життя України, як зразок становища українського народу через втрату ним державності.

Використання дійсного кримінального факту з часів другої половини XVII століття як художнього тексту дозволяє вважати письменника зачинателем і одним із основоположників кримінальної прози в тогочасному українському текстовому просторі, новатором у творенні художнього тексту в цілому.

Ідеться в повісті про час, коли на Україні впроваджувалися за розпорядженням уряду посади російських адміністраторів, що мали своїм обов'язком лише функції спостерігачів, а насправді поводити себе злочинницьки безкарно, діяли відповідно до антиморалі завойовників і психології орди.

На Чернігівщину таким доглядачем призначено розпутного циніка російського боярина Чеглокова – гротескного антигероя, свавільного злочинця, страшного в своїй антилюдяності. Його характер і спосіб поведінки визначили трагічну долю красуні-козачки Ганни Кусівни. Ставленник російської адміністрації воевода Чеглоков надумав викрасти її для власної потіхи і зробити наложницею. Чинить це в день весілля Ганни – підсилає служок викрасти дівчину.

У свідомості поважного козака Куса і його родини не було навіть місця для передбачення подібної поведінки, тому, гублячись у здогадах, куди поділася їх дочка, вони не підозрюють Чеглокова, який поведився, ніби нічого й не сталося. У побудові фабули автор одразу підбирає контрастні позиції: цнотливість українського звичаю (в піст молодцям не дозволено до часу спільне життя) і аморальність воеводи. Цього контроверсійного дискурсу дотримується автор дуже послідовно. Саме в цій контроверсійності особливість присутності автора в тесті повісті "Чернігівка". Життєво конкретний випа-

док автор поміщає в морально-етичну площину з виразним етнічним протиставленням позитивного і негативного в героях. Педальовання морально-етичного в тексті виводить його за рамки подієвого хронотопу. Текст сприймається як типове явище, набуває ознак архітексту, а типи – архетипів. Авторська позиція і оцінка цим увиразнюється. Національне спрямування і характер тексту не викликає сумнівів. Сюжет своїми контрастними площинами не тільки інтригує читача, а й інспірує відповідні чуття, підсилює їх, загострює в міру загострення контрасту.

Змалювати представника пануючої держави анти людиною, моральним виродком у тогочасному просторі художньої літератури було не просто новаторством, але й демонстрацією авторської опресії до суспільства, яке таких типів породжує. Саме в контрасті двох моральних світів – центральна ідея не тільки "Чернігівки", але й усього наскрізного тексту писань Костомарова. Духовність козацького суспільства, реалії українського життя автор малює з яскравою життєвою правдивістю, декларуючи однозначно свою позицію. Типовість аморальної, вкрай негідної, підступної і жорстокої поведінки присланого на Україну боярина викликає відповідну рецепцію читача, розкриває життя українського суспільства після поразки сепаративного задуму Мазепи.

Характерно, що в підзаголовку повісті Костомаров акцентує час події. Уважний читач зрозуміє – йдеться саме про ті часи свавілля царських чиновників.

Жанр повісті означено як бувальщину. Наявність кримінального елемента надає сюжетові особливої гостроти. Психологічно виразно, з використанням життєво достовірних правдивих деталей і фактів, знанням відповідної лексики змальована верхівка тогочасного російського цивільного судочинства (думний дяк Малоросійського приказу Ларіон Іванов), звичай вищого православного духовенства (глава та дяки Патріаршого приказу Савелов, Калітін, Скворцов), життя дрібнопомісного панства, чиновництва, безправ'я російських холопів та забитого, затурканого жіноцтва.

Характерно, що Ганна Кусівна, героїня повісті "Чернігівка", послідовно, долаючи неймовірні труднощі, домагається звільнення, повороту на Україну. Цю запізнілу свободу одержує не внаслідок торжества справедливості російського судочинства, а тому, що вищі чиновники і духовенство, в площині повноважень яких розглядалася справа Ганни-чернігівки, якнайбільше хотіли поживитися маєтком боярина Чеглокова.

Авторська позиція і в тому, що порадником Ганни і її рятівником у Москві виступає колишній гетьман Дорошенко, котрий тоді був вивезений до Москви і чекав там подальшої долі. Він допомагає дівчині матеріально. Автор відверто милується розумом і гідністю молодой української козачки, її письменністю, вмінням відстояти свої права, що особливо показові на тлі безправ'я, темноти і затурканості російського жіноцтва з убогим духовно, гідним жалю існуванням.

Правдивий письменник у змалюванні кар'єризму, прислужництва, користоловства таких козаків як Пеньонжик, наречений Ганни Кусівни, готовність служити не Вітчизні, а вгоді. З осудом малює автор відсутність єдності серед козацької старшини, цинічне використання цього росіянами і втручання царської адміністрації в їх стосунки. Егоїзм і владоловство Дорошенка стало, на думку Костомарова, однією з причин падіння цього гетьмана.

Побудова колізій відзначається динамікою, комбінаторною і структурною доцільністю, гостротою інтриги, тримає читача в напрузі, доля героїв і їх поведінка викликає відповідну читацьку реакцію. У тексті письменник застосовує прийом двомовності. Він користується російською мовою, якою розмовляють і представники влади. Українці говорять рідною мовою. Однак читача не залишає враження про текст як власне український саме через позицію наратора.

Валерій Шевчук відзначав перлюкаційний ефект текстів прози Костомарова: "Це дуже цікава, читабельна й у наш час проза: історично вивірена, майже документальна, заснована на історичному документі і широкій ерудиції видатного історика. Історична проза Костомарова цікава також великим етнографічним матеріалом, використаним з належним тактом та вмільстю; вона повністю зберегла своє естетичне значення. /.../. В ньому до останніх днів жив у душі митець. /.../. Скільки в них закладено щирого почуття і яким граційним стилем вони написані! Микола Костомаров пробував стати в нашій літературі "високим" письменником, ... хоч у молодості ставив перед собою ідеал загальнонародний..." [13, 268].

Висновки. Сказане підтверджує, що проза М. Костомарова, написана російською мовою, є частиною вітчизняного прозового метатексту XIX століття, має яскраво виражений національний характер. Вона естетично виразна, новаторська, оригінальна, цікава для сучасного читача.

Перспективи дослідження. Наративний дискурс розкриває широкі можливості прочитання тестів творів Костомарова в континуумі вітчизняної філософії націєтворення, дискурсі української культурології.

Література:

1. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / За ред. Марії Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – 633с.
2. Бахтин М.М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках. Опыт философского анализа // М.М. Бахтин. Литературно-критические статьи. – М.: Художественная литература, 1986. – С. 473-501.
3. Барвінський Олександр. Переднє слово // Костомарів Микола. Історія України в життєписах її визначніших діячів. – Львів: Друкарня Наукового товариства ім. Шевченка, 1918. – 493 с.
4. Гром'як Роман. Історія української літературної критики. – Тернопіль, 1999. – 279 с.
5. Грушевський М. З публіцистичних писань Миколи Костомарова // Науково-полемічні та публіцистичні писання М.Костомарова. – К., 1928. – 221 с.
6. Выготский Л.С. Психология искусства. – М., 1965. – 356 с.
7. Энциклопедия жизни и творчества Н.И.Костомарова (1817-1885). – Київ-Донецьк: "Юго-Восток", 2001. – 565 с.
8. Костомаров Микола. Скотской бунт. Письмо малороссийского помещика к своему петербургскому приятелю // Завтра: Фантастический альманах. Третий. – М., 1991. – С. 116-124
9. Костомаров Микола. Чернігівка // Твори: В 2-х т. – К., 1990. – Т. 2. – 352 с.
10. Літературознавчий словник-довідник. – К.: Феміна, 1997. – 748 с.
11. Лотман Ю. Текст у тексті // Антологія світової літературно-критичної думки XX століття. – Львів: Літопис, 1966. – С. 430-440
12. Пінчук Ю. Микола Іванович Костомаров. – К., 1992. – 452 с.
13. Смілянська В.Л. Літературна творчість Миколи Костомарова // М.І.Костомаров. Твори: В 2-х томах. – К.:Дніпро, 1990. – Т. 1. – С. 5-37.
14. Шевчук в. Муза Миколи Костомарова // Дорога крізь тисячоліття. – К.: Радянський письменник, 1990. – С. 262-269.
15. Шмид В. Нарратология. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 311 с.